

(16) 511 (10)

~~AM 3/27~~

Indexed

511 (16)

cahier 2

K 13/27
rec
15/11/41

CROXLEY

Exercise Book
Skryfboek

Microfilm 1218/40

Name Naam H. V. Mhlongo

School Skool Fair View M. S.

Subject Vak Umzumbi Rail,

Natal 12-11-41.

Class Klas 9th Date Datum 9-5-41

Land tenure, agricultural methods and some related customs of the Kala tribes

By (please fill)
Borne useless 12.4.0

D1

REGISTERED

① 1/2

P.P. 1-100

511 (16)

K13/27.

Tinjaba tekulima utllaba.

Laha ehlabeni kucala, bekuke
kube hona indlala nembi. Libalele
lilanga. Kungadliwa lutsho nelite
kungabi biho nendlela nekunga-
tsholwa ngayo kudla tinjaba
tekubalela.

Ma kuboke indlala, ke, tomo
tona tisuke tisengwa, nje, neti-
teleyo. Ngoba tona tiye tidle nje
elihladeru, naketinabeni, nema-
cabunga emithi, nje, tiye tiwadle
tona tiphile.

Tisengwe, ke, tona tomo, kojwa
kweswelakale kokuthi kutoobwa
ngani ngoba live lifile aku-
ho lutsho lwekweda ucaba we-
kuvuba masi.

Kwakuye kutshi, ke, ma kuyi-
ndlala, kube hona mitshi yake
ndle neyatiwayo kokuthi iya-
dliwa ayibulali ma idliwe.

511
bequmb

Kube kwatiwa futschi kokutshi no-
ma amasi ehona, ma umunwu
ewaphuta, abuye aphute ulata
uyahuda. Kute kube ngqono
ewaphutela koma, engevi ewa-
phutela indlala. Ma ewaphuta
nje, kungaseho lutho noluyikudla
elithumbwini, angasuke a-
hlambulule umunwu.

Ngakoke masi ate abe
yikudla evubiwe. Ma evu-
biwe, ke, ayikudla ngempelas

Kwakuye kuthi, ke, ngendla
la, ma kungavumanga ku-
dla endle, kukhiwe mithi no-
kwakuye kuvubwe ngayo
masi. Imithi yakendle neyar-
tiwayo kokutshi ma umunwu
eyidlile ayibulali.

Mithi neyayatiwa, ke, koku-
tshi ayedi ngoti, iyadliwa noma
iyimithi yakendle, kwakufike
kuba: - Amakhiwane, uboqo,

yilikhumunu, nanemimwe, ke,
imithi nengitobuye nginitshela
yona yakendle. Ngisajahile ngo-
ku. Ngijahle tinjaba tekulima
uhlaba.

Likhumunu lalijibwani no-
buhula ceje buhahlele njenge-
mabele. Buvushwe. Lobwani,
ke, bwabufike buhiwe tihleke
leti tabo netifwana nemabele.
Bughululwe, bughululwe, bu-
ghululwe, njengoba kughululwa
mabele, nje, ma umunu e-
ngafuni kwabula. Ma
buburingi bubulwe njenge-
mabele. Bweliwe. Buphekwe.
Buvushwe njengedobe temabele
. Ufati akhwele etulu kwelibwe
kwelibwe. Abusile ucaba.
Asuke athulule ligula avuke
kuba yikuphela. Asuke afake
ucaba wemasi avuke. Kusuke
kushube kuba yimasi nje na
vubiweryo, kojwa kwelulwe

enomweni ngoba likhununu
ave livubela bumnanyi nje-
ngedobe temabele. Livubela
indlala. Lithumbu lona liye
libonge. Yilikhununu ke
lelo.

Nabogo nemakhiwane aya-
vuba nawo avube masi ku-
dliwe ngendlala. Ngitobuze
ngintsheli kokutshi kwediwa
nyani. Ngisajane kucala
injaba yami nengijiconjileyo.
kulima.

Kudla loku nokuningi kufi-
ke nebalungu. Kojwa kucala
kwakuzincaba, nje, ngoba
tatihona tisimbi netatihona
eliveni. Kunemwe injawo
athi umunu uyalima kuphu-
me sihuba sesimbi. Kunesi-
mwe sihathi umunu ayambe
ayambe aqabuke ethola isimbi
nje. Netimwe umunu acabuke

S 511

5

K13/27

etitshola emigedeni, naketingolweni, naketichobweni, Nakematashafeni, nje, uyambe uyambe utshole isimbi.

Kuhona nanetimwe tisimbi netatizimathusi nayitinga umunye nga netiyulu tetindondo. Kuthi ma inombi igqagqa ibekwe ngato, nje, kuthiwe leyo nombi ibekwe ngaluhulu.

Lelathusi, ke, lalibitwa ngokuthi umdaka. Ma umunye uyambe wayamba wathola umdaka, wayeye awuthathe awubekwe emsamo uhlale hona. Nenombi ma ibekwe ngawo iwuthathe iwubekwe emsamo. uhlale hona. Kube yino neziligugu nelihulu lekuthi kubo kasibanibani kuhona umdaka. Kube sengathi umunye nokuhona umdaka ekhumbeni emsamo, umunye nomhulu kunabamwe banu.

Letisimbi, ke, netiyitikhuba
 tato tohe tihlobo, babeye baticoshe
 abanu. Ma beticholile batiyise
 kubanu nabakhanda makhuba
 nanomsukwa. Labanu ke
 babeye batishise tisimbi leto
 batishaye batilungise tite tibe
 yileyono nabatshanda kokub
 a tibe yiyona.

Banu, ke, besifatane babe
 nemahusa ekulima uhlaba. ngo-
 ba phela majoda awalimi
 kwakulima sifatane silime
 ngemihono. Netomo tingalimi.
 utifiqe tomo setite wutela tihlopha
 tifwane nengulube tingalimi.
 kulimwa ngetandla.

Tidla mahasi emithi, tiph-
 ude tichibana nje temadi,
 Tikhuphale tomo kuke w-
 hlola, nje, bo.

Ngikumula iyabi yako-
 lomana emanwangeri. Ya-
 hlabwa siryitingane.

yahlidwa yathiwa du. Yajabulwa
 ekhathi yathuthwa yitisananada
 temajoda ayilengisa ekhwethu
 nombulu. Kwaba sengathi
 wuhlola, akuyona inyama.
 Yasuke iyomo yagqwala indlu
 yakhulu. Yasuke yaba hlophe
 , yageba yefwana nengulube.
 Wathi ma uyibuka ilenga
 kwaba sengathi yihlamba
 yembila nomusha. Alaba biho
 licatha nelibovu kwaba yima
 qebi nje wojwa.

Lenyama yalengiswa, nje,
 ekhwethu nombulu endlini.
 nabajala baphuma bayolala
 kunetimwe tindlu. Ngoba
 phela kwaku wuthetho lowo.
 Banu nabajala babengalali
 nenyama. Babeye baphume
 bohe ma kulele inyama ku
 leyondlu. Bashiyi tingane
 netitolala tilinge inyama

Kojwa kulenyama yalilila-
nga nengihuluma ngayo,
sasingati tshina kokutshi
banu nabajala bangasishi-
ya nayo batshi asijilinde
iqebe kanjeyaya.

Seva besho, ke, bethi
tingane atshathe tingubo
tato tizolinja inyama.
Kwaphuma ngisho nakulu
imbala. Satisalela sojwana
nje. Sangena, ke, sachwa-
bata unizwana wokusi-
hanyicela ma sesendalala
noma sisahleli, singako-
lali kuhanye.

Savala, ke, emyango. Sa-
yijophula inyama. Ma-
gqinsi nje nayelenga. Sa-
wajophula saphonsa etiko
kuhate sephule sidle.
Sijophume rose sidle. Sazi-
dla inyama sate sajumala

siyosa. Kojwa kungabera-
 kali nalapha sisuke hona,
 ngoba sasiconsula maliki-
 liki natjikelayo, nje. Sengiya
 mangala, nje, ngoku, sengi-
 ngaka, kokutshi kwakwediwa
 yini iwasi lungabesusi
 kasi banw nabajala bato-
 sishaya batsi siyidlelani
 inyama. Kojwa ngibuye
 ngibone kokutshi nathi
 sasingeri siyidla ngoba
 sithi siyayeka. Sasiyili-
 njile phela, ngoba kwa-
 kushiwo kwatshiwa a-
 siyilinje. Wena nthi u-
 ngayilinja ino uyitshanya
 ungabi usayivi nekutshi
 injani? Ungeke. Likhuba
 lithengwa ngekubonwa.

nekamuntane naba-
 suke bepheke inyama
 baze bayigucule. Kuyi-

Iyosi nelibanala, yaliva, yaliva
 liqala, lamabha Mavaminidaba
 isimu yabuya neminiyo Mamvubu

(12)

Banu nakucala babethengisa-
 lana ngekudla ma bekusha-
 yile. nangoku kudla kuya
 thengiselwana.

Nemasimu ayetshelakwana
 futhu. Lowo notshelakayo
 umisa ino natotshelaka ngayo.
 Ayilime isimu mwaka ube mu-
 mwe ceje avune ayizike ibuye-
 le kuminiyo.

Ma umunw lowo no-
 bolekiwe, kuhona umvelo
 webuhlobo, bevelane. avane
 atshelakwe, nje, ayilime mi-
 mwaka nemibili. Athi ma
 esethole yakde, ayibuyisele ku-
 miniyo.

(13)

Masimu ayilifa. Noma uba-
 ni noconyene nalowo mnumtane
 uyabelwa. Kuthi, ke, lawo

nasala engabime sekufa umu-
umtane kube yivona natobuye
la eyosaveni yona iyindlalifa.

Ngoba kuresimwe sihathi
injodakati iye ingabi nako kndla
kahl emtini wayo. Ibuyel kuyise
noyitalayo, uye kotibika. Yise eve
eve, athi ma ethanda akhethe
noma iyiphi isimu emasimini
ekhwako nombatana, nenokndla,
ayiphe yona.

Isuke le emtini ifike iyilime
lesimu. Ibi seyiba yisimu yayo
neyayinikwa uyise. Lesimu
ibe seyibalwa kamwe nemasi-
mu alenjodakati. Nayo yilifa
layo yalinikwa ~~uyise~~ uyise.

Kotshi noma yise efa isimu
eyenjodakati. Indlalifa ngeke
yayephuga ngoba nayo itiphe-
lwe uyise esehona.

(14)

Ngeke munu ephucwe isimu
yake angate anikwa nemwe.

K13/27

92

511

Ngoba kambe kungase kwedeke
kokuba isimu ibe kenjaweni laha
kutoba yilidlele nelitogelwa yibanu
eyosini. Noma isimu ibe ke-
njaweni laho banu beyosi be-
togela kushikishela hona. Noma
ibe kenjaweni neyisikhungo.

Uma, ke, isimu yalomunu
ukhathwe ithathwe, yase beda lowo
sebedi weyosi, iyosi iye imbuzi
sela nganemwe isimu kuremwe
irjawa. Kungaloke.

(15)

Umuntu ma enikwa isimu
angayilimi, eyahe leyo isimu
noma eyiyekile engayilimi,
eyahe. Kohula tingane take
atabele masimw enjaweni
yaha. Kojwa kuba kuhle aka
ayiqathe isimu leyo umuntu
ayilimalime. Sdele kokuthi
yihona eyothi eyiyeka nje abe
eke wayilima kwabonakala

Kokuthi eyahé. K13/27

511

Ngoba nenomli ma ikuqo-
me ngenomo wojwa, isheshe i-
kwale kabula nye, ngoba ayi-
kwati. Kojwa ma ikuwume ceje,
washeshé wathola lisu lebusiva
baho, wayehlula walala naye,
ngeke kube lula kuyona ku-
kwala ngoba sithudi sebunu
baho sesiyithonyile. Itohlala
nye ikuthande mimwaka.

Nesimu ka injalo. ma
uyinikiwe wayilima, eyaho
kojwa ma uyinikwe awa-
yilima nakamwe, banini
hlaba bangaqabanga koku-
thi awuyeswele lezosimu
bakwephuzé, bayinike nomu-
mwe mumu noyewelezo, no-
toyinikwa ceje ayilime.
Kuthi noba eseytalisa abe eke
wayilima kona.

94
16

K13/27

511

Mumu nyephuqwa isimu yake
eyinikiwe. Wephuqwa ma e-
ngatange ate ayilime

Tindlala

17.

Indawo nengerakudla iya-
bonakala, nye, kahle. Iye i-
mile bwani nobungenakud-
dla. ① Ingilazi yakendle.
② U~~Velet~~ tshethe. ③ Isonane.

Noma ungate uyilime
isimvu yabo imihwe yi-
lobwani, ngeke wathola
lutho nanemumu.

Bwani babatata yisikhonko
nemshanelo Bwani kembila
yisicunga. Madumbi atsha-
lwa esidakeni. Bwani bawo
nyilibuma nesehane nemhlanga
nelikhwani. Ihlobo temihlabathi.

Lihlabathi livumelana na

batata, netindubane nemantongomane.

Lidudusi: liba nembila nomuhle, nabatata, nemantongomane nematambane ma ngabe lingevi litonetha ka hulu kulowo mwaka.

Gadenzima: wuhlaba ~~now~~ nononileyo. novumelana netilimo netiningi.

Sidaka: sivumelana nemajambi.

(18)

Inyawo yesimu, umuntu uyinikwa ziyosi. Kunetimwe tinyawo umuntu aticathela edela kunetela masimu ake.

Nabamwe bam besifalana bakufunjile ngempela kukhetha tinyawo netifwanele masimu.

Nabamwe besilisa futhi bakufundile kukhetha inyawo

yemasimw. Ma injoda nefati
 behuleka, banelilungelo lekunya
 kobula 18

Noma yimuphi anga-
 yihetha isimu. Noma yirjo-
 da ma ikwati kubona, noma
 wufati ma ekwati kuyibona
 angayihetha. Noma ma-
 bengakwati kubona bobobili
 banelilungelo lekusho kunomu-
 mwe nokwati kubona, aba
 bonele injawo nefanele isimu.

(19.)

Tihlobo temasimw phela bese-
 sitibalile. Ngoba eyembila,
 neyabontshisi nesichaka se-
 tinanga netindhubu nemia-
 tambane nembondwe, nemi-
 jumli nabatata. Maselwa ke,
 wona nana khabe atshakwa
 ekhathi kwesimw yembila
 neyemajumbi

Kunesimwe sihathi kuba hona
 lubuku. Lubuku ludabulwa u-
 sele. Usele lowo uye ijule. Uye
 ulijabula ekhathi lubuku. Amad
 agijime ngesele. Lome lubuku.
 Yarnu balime kulona selo-
 mile. Balime majumbi. Bali-
 me mbila nayo yohu ino
 ngoba huvundile lubuku.

(20)

Masimu ayediwa kahle
 nye elubukwini. Kojwa alimwe
 ngenihono angalimwa nge
 tiryabi ngoba funa tibwisk
 tomo elujakeri, ngoba kutha-
 mbile.

(22)

Simu nasha iyagathwa.
 Kucala kwakugathwa nge-

mihono. Ngoku sekungathwa
ngetiyabi. Umuntu uye a-
linje, kalinethe kabulu.
abe seqatha, ke.

Ma kuzilikhlati, liye
lichabwe kucala. Kome.
Kushiswe wona uchabolewa.
Be sekukhlatiwa mafolo.
Bese kucentwa. Kuchume
kabi kudla loko nokuga-
behwe echa beveni.

Iyachabwa nje isimu
ebusika. Yome kahle. ishis-
we. Kuthi ke ekhobo ishiswe
igabehwe. Kuthi ke kungamile
kucentwe kahle kuhubw-
we kubekwe tihla.

(25)

Masimu ayabiyelwa. Na-
bamwe banu batshala lubobo

Kube yilona ke nolutomila, ke
 luhlanganise luphenjike lu-
 thango. Tomo tingake tisa-
 ngena esimwini.

Nabamwe batshala tibo-
 nja tesiani netemngwenya nemi-
 thi nemimwe netimilelayo. Ba-
 ke sekegawala tiningo, ke.
 Tibophetehwe etikonjeni leti. Ku-
 biywe kungine ngqi kungga
 ngeni tomo nakesimwini.

(26)

Ma sekuvumwa, lisango
 liyavulwa, kojwa neluthanga
 lungabe lusahuswa. Kuyekwe
 nje, ngoba tidla mahlanga
 kothi ma sokunduleliowa
 futhi kuphume injoda ito-
 cinisa luthango lwesimwini
 yayo.

Masimw ayaphenjuka.

Yihona sekuyothi ma komisa
ngesikhathi sekulima, isimu
nephenjuliweyo idubwe itsha
lwe yona ngesikhathi sayo, ngo
ba ithambile yaphenjuka.

²⁸
Futhi umumu isimu yabe
ma ingasamtholisi kabe kudla
yayiyeka ilale ibe yilifusi
Edela kokuba ke ivunje.
nempela lelufusi etshi alivun-
nye, nye, liye livunje ngenpela.

²⁹
Isimu ma ingenako kudla
yayiyekwa mimwaka nemine.
Ite ibe yilifusi kuba sekubuye
kulimwe ke futhi. Besekuba
hona ke kudla.

ends 511

guculake, kusuke kuyikuba
 ithi ma seyibile seyi-
 tovushwa, ummuntane
 abite sitshibe. Ayikhiphele
 kuso yohé Athathe nebe-
 ingetulu ayibuyisele nga-
 kasi. Athathe nebeyinga-
 kasi ayigqinise ngetulu.
 ma ekweda loku, uye a
 beke sigaxa nesinenya
 ma nethandwa yihlidiyo
 yake. Asike ashirye esi-
 tshibeni. Ayisike nje
 ibe yiningi impela.
 nemwe ke, ayibuyisele e-
 tiko, atibebele akhwedele.
 abuye, ke. Acobe inyama
 yake, le, ayidle ayiceje.
 Kutshiwe, ke, ubephenjula
 inyama, ngoba wuthetho
 lowo inyama iyaphenju-
 lwa.

nami, ke, ngokus ngiza

511

K13/27 "

5511

bona kokutshi banw nabajala
 babelwa, nje, lwasi banga-
 naki. Babone kokutshi phelo
 sijilingile inyama. Wuthetho
 wokutshi kufwanele ma
 sijutshiwe kwatshiwa a
 silinje inyama, sike si-
 yive kokutshi ihada ka-
 njani elilangabini. nake
 nomweni iba njani ma
 injena. ngaleyo ndlela-
 ke, siwaqunde mafolosi
 ethu nake phimbwem a-
 ngahali kabulu. Anging
 angiyihohlwanga leyo
 yomo yakolomana kute ku-
 be yinohlange.

Sengite ngihulume ngetomo
 nje, ngediwa yingoba ngiya-
 tilanjulela kokutshi tatinga-
 kulimi nelite kudla. Tatingino
 nje, yekwefuywa yikanumtane
 jihlobise ihaya lemrumtane
 kubonakale kwekutshi wefuye tomo

511

12

K13/27

netigebileyo. Injaba yenyama,
ke, ngeke ngiyeke kukhuluma
ngayo, ngoba thina banu sa-
fela enyameni.

Ahe! Sintawuntawu wake
wehlelwa wuhlola. Kwafika
belungu eliveni. Kwevakala
kwekutshi banu kutshiwa
abaye kosebeda kubelungu
batobanika imali.

Nempela sintawuntawu
wayamba waya koqela u-
sebedi kumlungu. Wawutho-
-la. Umlungu wathi uto
sebeda ekhishini. Wambuta
kokutshi ayakwati kupheka
inyama na? Wavuma
sintawuntawu. Wathi nake
haya iphekwa wuyena. Um-
lungu wamnika sicubu
nesihle senyama wathi a-
yipheke. Wayithathe, ke,
wayigeyisa. Wayipheka kahle

511

13

K13/27

wayibosela ngokunakekela no-
kukulu.

Uthe la sejitovushwa, wa
yiphenjula sihtawuntawu.
wayidabula wayephulela emyweni yekubeka
inyama. Kwaba yikuleso siga-
ra wasika licatha, kwaba yiku-
leso sigara wasika licatha,
kwaba yikuleso sigara wasika
licatha. Wayesethatha neke-
yinkakasi wayicinisisa nge-
tulu, kwathi nekeyingetulu
wayiyisa ngakasi. Watibekel
, wa basela.

Wasehlala kasi esonjeta
inyama lena nanyisike emya-
meni ngesihstshi eyiphenzi-
la, wa hlala kasi wayicoba
wayidla.

Uthe la esacoba edla
kwachamuka ufati wenungu
wabe. Uthe ukuthi klabo
wafiqo lihafula liyicucubela
inyama yake epuletini.

511

14

K13/27.

Atange aconje unungu kokuthi
sintawuntawu wedelani kokuba
adle inyama yake, kanti yena u-
bethe sintawuntawu kuble ayipheke
yena waba nengconjo yekutshi.
Sintawuntawu uyayeba yini
kojwa wayesebuzi ekhohlwa,
nje, la esebona eyidla sidanasi
engasho nekutshi atinyete
afihle inyama, ma kuchamu
ka lonungukati, watidlela,
nje, yena sintawuntawu.

Unungukati wabuka,
wabuka, wayotshela ununtane
wake kwekuthi nangu umun-
esedla inyama.

Bala, beta kuyena umun-
bamfiqa etidlela engakanakile.
Wabuta umuntane, watshi,
"Wejani?" Watshi umun-
ngiphenzula inyama ngoba
kusho urname watshi ang-
yipheke." Watshi ununtane,

511

15

K13/27

'Iphenyulwa kanyani?' Wathi u-
 munu, phela ku wutshetho we-
 kutshi ma umunu ephekeke
 inyama, ithi ma seyitovushwa
 ayiphenjule. Abiphe tohe ti-
 gaxa acweshe eqeleni, ashaye
 esitshebani. Athathe nekaje
 ingetulu ayifake ngakasi.
 Kutshi ne beyingakasi ibuyele
 ngetulu. Kutshi le narji-
 cweshileyo ayidle, eyiva
 nekutshi ivushwe yini
 akale nekutshi sekufwanele
 abasele kangakanani
 ukutivushwe. Ewe neku-
 tshi kufuneka abuyeenetela
 madi yini.

Wayeseconja kahle unungu
 ingqonjo nemwede asike in-
 yama ayidle.

Wayesethi kuyena, kuhlal-
 angabuye aphinje ayiphenj-
 le. Iyophenyulwa wumame,
 ngoba lowo wutshetho wawe
 wayesethu umunu, ubengati ngoba

511

16

K13/27.

mame atange antshela. Yena
mame uthena njena kuble
apheke inyama. Yena ke
wayiphaka ngendlela nayatiyo.

Kudla

Nayo phela inyama lena yayizi-
kudla kwebanu. Nemasi Ayeyikudla
kwebanu. Kudla, ke, kulimwe nge-
mahuba, ngemihono.

Kudla, ke, nokwakulimwa, kwa-
kulimwa Umbila. Amabele. Imbu-
mbe; tindlubu; mabege; imbondwe;
matambane esintu; luphoko;
nyawothi; mngomeni; nematsha-
nga; nemajumbi esintu, ebaba
kojwa ma umunw eya ngaka-
ndle aqhwethe.

Batatata ufike nebalungu.
Abanu babeye bawulime bawu-
tshi copholoti. Nematambane
lawa nasehona ngoku, afika
nebalungu.

Majumbi esikula wona a-
fika nemakula. Wonaba

511

17 K13/27.

aba. netijekw netiyulw netibitwa
ngekuthi yibosiyadansa. Tibe
tiyulu ngangelihanya lengare.
Netinjalo futshi tibe tiyulu
nato, noma tingalingani
netijekw kojwa tiyatimuka
njengoba niva siga, nje
sitshi, "Injalo iphumo edum-
bini." Nawe uma uyilisela
ungalingela kuhlala lisela
nelitokwefuta wena. Ungeke
nelite umangale ma utala
lisela. Ngakoke nenjalo i-
fwana nesijekw selidumbi.

Mumbila, ke, ziyona sika
yesive sebanu. Yikona kudla
kwebanu. Wawuhona nje.
Akuvakali nakunabajala ko-
kutshi bachamuka umbila
ungeho.

Isizwe sebanu laha esouth-
Africa yilokw sidla umbila
kojwa akuvakali kokutshi wa-
bika uphumaphi.

K13/27

18

5511

Kusobala kokutshi wajilika
entla ne Africa, ngesihatshi
kwehla banu, sive sika-
ntu.

Ntu, lo, kwaku wuhoho
wethu. Elen entla neli-
Africa. Live lalilyilugwa-
jule. Tomo take tanya ka-
bulu. Wefuya kahulu. Na-
nabamwe banu nababehona
ngaleso sihatshi babefuyile.
Kojwa kwafunyaniseka
kokutshi abuko bwani
nobutodiwa yitomo. Live
liyilugwajule.

Ntu, yena, wachuba
mihlambi yake wate wa
jilika wehla kangane.
Gyambe etala, netomo nato
ti talana.

Kohe laha kubo Belgian
Congo kuhona situkulwane
sika ntu. Banu bahona
ma behomba baze bahombe

511

19

K13/27.

ngenomo. Abahombi ngemu-
nwe wesihombisa. Bathi
ku wukwejelela ku homba
ngemunwe wesihombisa
ngoba lomunwe wesihombi-
sa uye u wuhiphe ufike
embiteni nebekaje kuphekwe
kuyona kudla, uhothe nga-
wo ingoloyi nemanembe
wesulele enomweni.

ngakoke awunako ku-
homba umunwe ngalomunwe
noweja usebedi nokasi
kangaka.

Lowo huba wake Congo
nalaha kulabanu uhona. Umunwe
lahu awukwati kokuba uthi
ma nibuhumisana naye
umhombe ngemunwe wesihom-
bisa. Angalwa nawe
manje ngoba uyamwejelela.
Ake ubone nje, nawe.
Esandleni saho siphela, sine

minwe nezisiblanu. Sithupha
 ma singakalwa, kubona
 iminwe nemine. Ngoku,
 ke, wena, kuleminwe
 yaho nemine, umhomba
 manu nebenikulumisene
 naye, umhomba nge-
 munwe wekumhomba.
 Le ke nemithathu, yona
 ihombe wena.

Ma umunu lowo
 umhomba umethuka
 ngenoma uthi kuzena
 "kuthi kwenyoko" nemu-
 nwe waho wekumhomba
 umhombile ngawo, lena
 nemithathu iminwe yaho
 ihombe wena. Ithi kuwena
 "Nawe uyikuthi kwenyoko
 nokuphinqwe kathathu."

Lohuba, ke, yihuba webanu.
 Umunu ahombwa ngenjumbano
 Uyahwa laha eSouth Africa.
 Kanti butshi eCongo, umunu

ahombi ngenjumbane. Ukhomba ngenomomo. Sebata baba neminomomo nemije nje banu balaho. Ngoba noma umunni ebutani nje, umhombisa ngenomomo. 4

Noma etshi, "Ukhone ngazi yihlo? wena usutotshi." "Ukhone hm!" usho ujonisa unono uwoziwisa. Ukhomba laho la eshona ngahona yihlo. Koko loko ukweda ngoba ubalekela injumbane.

Ma ucoselike kahomba ngesandla uti ukhomba ngaso sohe. Yohe minwe ibeke embili ukhomba ngesandla sohe ne sineminwe nezisihlanu ukhomba. Ngako kwekuba ubalekela injumbane

Lohuba, ke, yinomunwe wemi huba wesive santu.

Ngenjaba yefuyo nemadlo, ke, esive santu, sehla edasi nehi Africa

X13/27

laha satehola²² hona injawo nebadi.
Safuya kahle kuhona madlelo.
Ingecho yaso yaba yitomo. Tono-
tafuyelwa kubukwa. Kuthi ma
umnumtane enetomo netihulaphule
titebetela kuthiwe u wamnum-
tane ngempela ngoba unesi-
baya.

511

Kuyambe kwayamba, ke, le-
sive santsu sasakateka neli-
ve lohe lake natal, ngoba enja-
weni la saka sakanisa hona,
kwaakuyikazulu. Kwase ku-
ba hona iyosi neyaba nelungu-
shaka, nokwathi ngenxa ye-
timi tawe nayengenakuhlala-
kahle nebannu boba, wayeseda
kokuba bannu balokhi bebaleka
ma bebona kokutshi bakeshwe-
ni. Bawele lu thukela baya-
mbe.

Bashokolota njalo, ke, bannu
baliceja lohe li natal. Baye ba-
fika ehwandle. Nakemampo-
njweni. Nakemaphoseni.

Bayamba njalo befuyile. Baye
mbe bephenjulela lu lwimi.

lwekubuluma²³ kangane, kangane,
Kojwa nomo beluphenjela, kudlula
kuvakala kokutshi, siqu la kwa
suka hona kubuluma kwabo
simwe. K13/27 511

Bayamba njalo behla nekudla
kwabo. Kudla kwabo nokwaku-
wunondlini, wumbila nema-
bele. Asiwura kokutshi wa-
qhamuka kanyani, ufika na-
bani, ewuthaphi, ngoba
banu bajabuka bedla wona.
Kuthi ma libalele bembe ti-
marje temithi badle barube
masi. Kutshi njalo ma seli-
netha balime mbila baruba
masi, bapheke kudla neli-
jiki ngembila nemabele.

Sengite ngiqabange kwe-
kutshi endulo, singakabihho
sohe tshina balesitukulwane,
kwakuhona banwanwa ba-
Israel (Jakobe). Lomunw waba
nemajodana nayilishumi na-
mbili. Nengane neyathandwa
wuyise kahulu yaba wu Josefa.
Josefa kwaba yiloku ephuphu

maphuphomananzima. Elokwenephupha
lilanga, netiyanyedi nenyanga tim-
hothamela. Elokwenephupha tino leti
netibonakalisa kokutshi yena mu-
hulu, utsothamelwa yibafowabo,
netino netinjalo.

Wabuye yise wayicepla in-
jaba wantshanya kahulu wate
wabonakalisa ngokuba amthunge
le libantshi nelinemibala nemini
ngi nemihle, nalo laba lihle.
Kojwa nabamwe atange abathu-
ngele mabantshi namahle ka-
njalo.

Bantoya kabi. Bambata
ngekutshi uyisiphuphi sema-
phupho.

Kuthe nganelimwe lilanga
banyamba bohe laba nabajala
nabazilishumi baya kokothisa.
Beyamhe nemahle. Kwazala
yena Josefa lo kuyise, na Benjaminini
lithunjana leyise.

Kwase kusuka yise emthunna
ethi ake ayobeka banyawwa
bekhwabo kokutshi ave besahleli.

kahle yini la behothisa hona imahla, na.

Nempit nempela wayamba Josefa ebaphathele kudla. Yena engati kwekuthi uyamba nje bamtonja kangaka bafowabo. Futshi neyise wayengati kwekuthi bafwana bamtonja kangaka Josefa ngoba bethi yena uthandwa katulu uyise kunabo ngoba ephupha maphupho nathokotisa yise ate anthingele libantshi nelihle bona angabathingeli.

Bekake, unwanwa ethi uya etinganeni tekhwabo engati lutho, kani tingumbele. Timbambele inyathi ngeluphonjo.

Janele tambona nje, tatsho lana esachamuka la haya, tatshi, "Nawuya mphuphi see chamukile, asimbulale. Javu melana ngaloka.

Wayesebaze eba nesihawu ngebucili nomumwe ufwana wekhwabo watshi, thayi, asingambulali. Kule simfaka emgojini adliwe tilwane. Sitshathe libantshi lahe

siligqobe ngeligati, sifike sitshi kuba-
wo siitshole sakifwanisa nelake, yona
aritange ke simbone nangemehlo.

Bavumelana, ke, kulelisw lalowo
fwana wekhwabo. Bamtshatha baya
komfaka emgojini.

Kani wejela kokuba kubuye
kuchamuke litshuba lekuba am-
tiphe.

Kutsho kusenjalo, kwase kubuye
kuchamuka masulumani ephuma
ekutiyambeleni ngemisebedi yawo
yekutshenga ne kutshengisa.
Basebentipha, sebethengisa
ngaye kumasulumani. Amtshenga
Ayamba naye aya komtshengi-
sa e Egypt. Inkosini yahona.

Ngoku, ke, na iyosi isim-
tshengile lofwana watshi noma
abonakala emuhle emehlweni
eyosikati yeyosi leyo, neyayigan-
gile, yafisa kumethwesa liqala na-
yengalejanga, kwakubuye kwatiko-
na kahisa kona kokutshi lofwana
notshengwe, unesimo sebhohwa
ave ifwana nemuneh nohlubukibyo
enesimo nesibi.

Kwayamba kwayamba, nayena lo-
 fwana eshiphiwo nje nakekuboshu-
 ni ngesomo nayengasejanga, kojwa
 ecamelwe yiyosikati yeyosi ngaso,
 kwasekutshi iyosi yaba nekuphupha
 phupho nayincaba.

Lemaphupho ayiloku ephinjela.
 Iyosi ayate yawati kokutshi aconjeni
 yahatshateka iyosi, yatshumela koku-
 ba kubitwe tarusi, ne sama bohe na-
 babe bethwasile ngekuhlakanipha
 kwabo nababekwati. yathi kuhlaba
 ziyhasisele lemaphupho newaphupha
 -yo. Kojwa bohe behluleka.

Kwachamuka munu, watshela
 iyosi kokutshi uhona umunu
 laha, lofwana nowatshengwayo,
 angase ayati leno. Sengatshi
 ahona mandla natshile nawe-
 tshwasayo.

Yathi iyosi, maka bitwe. Wa-
 bitwa. Ma efikile, wafike wa-
 hlala etulu kweliphupho, nemaphu-
 ppho, ngoba lalingene lilimwe.
 Wawahumuhumusha nje so.

K13/27

Evakala kokutshi ohe lemaphu
pho aconje ino yimwe yekutshi.
"Kutoba hona mimwaka neyisi-
hombisa yenala. Emva kwazo
kutoba hona mimwaka neyisi-
hombisa yendala eliveni. Lemim-
waka neyisihombisa yendala
itogwinya yohle lemimwaka
neyisihombisa yenala, kudlule
ku lambwe, kungabe kusabona
kala kokutshi kwaka kwadli-
wa.

NgeMaphupho lawa, iyosi iya
bikelwa kwekutshi kuhle ihla-
kampho. Icoce kudla eliveni
ngalemimwaka yenala. Iku
congelele ingatisoti. Ifune munu
nonengconjo nehle awusebede
losebedi ngeyuthalo nehle ne-
nobunono.

Kutshi la seyiphelile inala leyo
sekungene indala, yena lowo
munu atshengise kudla atshe-
ngele banu nabalambayo ngako.
Nyobe usebedile ngaloko.

Yeva iyosi. Yenehiwa yikuhamasha
kwake. Yemisa yena. Yameda
iyosi yekudla. Yamwembesa nge-
tevatho takekubosini. Yathi akube
wuyena notoweja losebedi wekuco-
ca kudla.

Nangempela waha tingobo ele-
keleha yikamu labo nawayefuna
kokuba bamwelekelala. Wakutsh-
inga kudla ekumbela la kungeke
kubole hona ngebuzikwe kwake
nayerabo ehloko yake. Wakucoca
wakucoca kwate kwaphela mi-
mwaka nezisihombisa ye-
nala eliveni.

Emva kwaloko, yafika inda-
la eliveni. Banu balamba kwaka
wuhlola. Kwate kwaphela yona
leyo mimwaka nezisihombisa
yenalala, belamba kuwuhlola
njebo.

Basitwa yiko kokuba kumeme-
telwe eliveni kokutshi umunu no
lamileyo, angakuthola kudla eligibidi
akutshenge. Batshega, ke, banu.

Bethenga mabele. Angati, ke, neka-
tshi umbila wona wawuhona
yini nawo. Kojwa ngati kahle
kwekutshi mabele wona aye-
hona.

Siva kwekutshi nabona bafowa-
bo nababemthengisile babuye bato-
thenga kudla kuyena, ngesibathi
eseyiyosi yekudla. Babuye batho-
lwa wuyena futshi. Wabathola kamwe
neyise. Watobondla yate yaphela
indala sekehlala e sibidi.

Bengingaconje ngakushumayela
ngetinjaba netitsholwa enqwajini
neyitngqwele. Kojwa bengifuna
kuhipha umnyombo wemabele
nembila, -kwekutshi naken-
julo wawuwukudla kwebanu
belive lakitshi, esingati kweku-
tshi wafika nini laha um-
bila nemabele.

Umbila

Wona, ke, mbila lo, yikudla
nokunesiqwanga. Kani futshi
kunotshethonakemahosini.

Kuye kutshi ma usulimiwe mbila
 lo, wahlakulwa, wavushwa, unga-
 cali udliwe. Kekuhlalwe nje
 noma sekulambiwe, ungadliwa.
 Kekulinghwe iyosi ke ite ichinise
 luselwa. ^{K13/27} **511**

Ma seyilumile, ke, iyosi,
 ya wunguba umhosi weluselwa,
 kube yihona ivulayo, ke, itshi
 kuhle bohe banu bafule baale.
 Udliwe, ke, mbila. Ma sewomi
 le, wunwe.

Ma usadliwa mbila, uye uphe-
 kwe lifuthu (lifutho). Ugaywe wejiwe
 bojeqe (tiwa). Wojiwe, ngoba mbi-
 ka umnanji kabi wekosa.

Kuye kutshi nje ma inomla-
 tana, noma umahotshi, noma
 wufati eye kofula, alihlome
 liqoma, noma yisingyati naye
 kofula ngaso apha the nefe,
 netigabe tematshanga. Nema-
 selwa.

Afike ceje kube kuhle kabi ehaya.
 Ahiphe imyanja yefe, ngoba phela
 ma isuke iyiningi ife esinomni

kurze kube hona ingane yerombatana
 nayamba nayo, yona yethwale in-
 yanja yefe, yena etshwale lihloro
 lembila.

K13/27

511

Atshathe ife ayabe, ayabe, ayabe,
 ababele bohe nabakehaya. Naye
 atabele. Bahlab kasi ke bayithu-
 be, sebeyephulile. Bayidle. Ufike
 nje sekuyiloku kutshi hli, hli, hli,
 ncamu, ncamu, ncamu, phi!
 Hli, hli, hli, ncam, ncam, ncam,
 phi. Hli, hli, hli, ncam, ncam,
 ncam, phi! Bephimisa mitha-
 mo yefe.

Bayidle, bayidle, bate bayiceje.
 Sekukuje nekubuluma. Ngoba
 akubulumeki ma umunu edla
 ife. Ngoba iyavuta kani im-
 nanji. Umunu uyida uti um-
 fiqe eseloku ekhuma nje. Ese-
 yihuhwehwe ngemehlo sengatshi
 uyotela kani wenanela bu-
 nanji bekudla ife.

Bayayidla, ke, ife beyo, umunu
 lowo wesifatana yena ulungisa imbita

lihadu lekupheka. Uyehlukhanisa. U-
 hatha. umbila nofwanele lifuthu
 nosathambileyo. Awufake embiteni.
 Ngakasi usecale ngekucobela tigabe
 nemasehwa. Abe seleka umbila weli-
 futhu ngetulu. Uwufaka njalo
 yiloku ewutwanyata. Kutshi no-
 ngatshi uhuhuni awubeke esi-
 thebeni. Nothambileyo awufake
 ehadini. Nobonyuliweyo wohe ma-
 hasi awushize eqomeni.

Abase, ke, unilo nombulu. Abe
 umbila lo wekosa. Abele man-
 mbatana, nebafwana, nebanu
 nabajala. Ahombe inombatana
 nekwati kosa, ayinike mbila
 wemnumtane netisiwa ibosele.

Yona, ke ichode umbila
 wesiswa ivule libwe isile tiwa,
 iceje ceje itibophe ngemihwani
 yembila roma yitiguje netihiwa
 tyimicumbe. Itifusa etiko. Itisombulule
 Ibe seyicova tiwa ngehama. Itibophe
 tiwa ngetiguje. Itifake embiteni yek-
 upheka. Neseyifakwe tigabe nemasehwa
 nembila welifuthu. kube sekwele kwa

tiwa ke.

Ithathe tūni ke inombatana ibasele ke. (Phela kuyatiwa kwekutshi iwan-tshehile amadi). Lenombatana nephekileyo, ziyona nenenjaba nendlu le nokuphekela kiyona. Banu laba nabebosile, bedla ife, abananjaba. Bona bebetodla nje kuphela. Masebedlile bacejile njalo.

Inombatana, le, itobasele ibasele ishanele litala leli lemahasi efe, nawembila, nemahleda. Iwole iye kontshinga etaleni. Icoce kahle endlini. Yoba imahla iyi buyisele enjweni-yayo.

Ngoba phela uyati kokutshi kosiwa nje, kuphambene tigciki etiko neticephu, nebekuhledwe kuto. Kuhona tinjebe nebekuphuldiswana ngato amadi. Kuhona timbenge neticebethe nemidlelo nebekufakelwa kuyona banu nabajala.

Lenombatana, ke, yona nephekileyo itococa tohe letimahla itibekeinja-weni yato ngoba libwe sezilitibeke

le nesitshabe yasibeka. Netisekelo ya-
tibeke enyaweni yato.

Ngoku, ke, itohwetela itshi du.
Itshathe imbita iphuthume efuleni.
Gwabekwe amadi, eseleni, ceje, ingene
netuni. Ihlale kasi, ke, ikwedele.
Itohwetela, ikhwetela, yose ke nayo
ngoku. Ma itshanda itotshi iwu-
phenyula umbila ibe idla ife.

Itoyidla iyidla iceje. (Yona ke seyi-
wada mahasi iwatshela enyaweni
nemahleda. Nemahasi embila).
Ibe seyidla umbila wekosa, ke.
Iceje, ceje, iloku ihlala kokutshi
ayikoshi yini imbita, ayikou-
shwa yini futshi.

Ma seyceje kosa iye kolahla
mahasi ayo etaleni.

Kuvushwe kudla. Yephule. Ipha-
kele esitshabeni nesihalu. Ibe seyi
yakwaba kudla ikuphakele etitshabe-
ni netinqane. Ekhiphe sitshabe
semnumtane. Ekhiphe sitshabe
setisiva. Ekhiphe sitshabe seti-

ngane, ihiphe sitshibe seninahulu
ma chona. Ishiye okwengane embi-
teri nebekuphekwe ngayo. Ekwe-
nina netinombi, manombatana,
kuke yisona lesitshibe nesihulu
nebekuphakulutswa kusona.

Kutoaliwa kudliwe, ke, ku-
cejwe. Esokubutshwa mahasi e-
mbila nemahlela kuze kochithwa
etaleri. Ingane ixubise banu be-
libandala, kuke kuphelile.

Uthetho ngembila.

Inombi netatisuke seticomile
tiyabika tingakeshwami. Tibikela
masoka ato kwekuthi setitokweshwana.
Inombi iye yake imahla yekuvunula
lisoka, iyake kahle ngebuhlalu.
Ihiphe bohe bucikwe bayo, ngo-
ba phela ingwe idla ngemabala
ayo. Lemahla nelisoka ma-
lijikhona ifika lihleke lojwa. Liji-
faki. Bohe nabalibona lijifakile
babone kwekuthi nalo lisoka
lemanyala. Livinule lisonse.
Ithi inombi ma ilinika ilitshela

kokutshi iyabika ngalemahla,
 isikha lihloko hloko, Libongwe, ke,
 lisoka lithi, "Yamba ke uyodla
 lihloko nambi, imahla ngiya-
 yibonga."

Inombi neganile.

Ingoduso yona iye ilungisa
 kudla lokusha netoya nako
 emtini iye kobika lihloko hloko.
 Icoce umbila nomusha, nema-
 tshanga, nomayitigabe ne-
 masehwa netinyanja tefe.
 Kuhlomwe emacomeni nake-
 tinyatini. Kufike leto tinombi
 netibiti weyo tetshwale letitsha
 nekudla. Tijise emtini
 la kugane leyo nombi neka-
 memile. Tijambe nayo.
 Jede lugenke, tilanjelane.
 Tingene emtini nekudla
 tiye kokubeka ekhwabo-
 nyeni.

Iona tiye kongena elawini
 tihlale.

Nenyeni afike. Ingoduso naye im-
 nike imahla nehle yemvumulo.
 Imahla le yede ngehlotiyo yayo, yede-
 la umngani wayo ngebucikwe
 bayo. Ngoba ingwe idla nge-
 mabala ayo. Lemahla itombikela
 ngayo kwekutshi yona isitodla
 lihlobo manje. Banu naba-
 jala bakemntini bona ibabikela
 lihloko-hloko ngekudla. Unyeni
 yena ubikela ngemahla.
 Kabonakale, ke, kwekutshi lowo
 umshakazi noselobolwa nge-
 tomo.

Bakemntini bejabule bebona
 umnjongo welihlobo uphuma
 kumshakazi. Nato, ke, tinombi
 batedele kuqala, bayambe ke-
 dlile. Bakhaphwe.

Lijiki.

Lijiki futshi yikona kuphila
 kwebanumtane. Kanti nalo lijiki
 lediwa ngembila nemabele.

ma kudla sekomile kuyaphiswa
kuphela. Wutshetho lowo. Lijiki
liyaphutwa. Liyafuneka.

Yilowo fati uhululekile kokuba
asile lijiki emtini wake asilele
injoda yake. Ngoba phela lijiki
leli yibuhosi. Ufati nosila lijiki
usuke ejumisa injoda yake. ngo-
ba phela ukutē umunw abonakale kwe-
kutshi uumnumtane, kufwanele
ufati asile lijiki. Kubuthane wohe
majoda emtini wake, atophuta.

Atophuta, aphute, axokotela
ehaya. kube kona usingo. kube kule
ke loko. Kutshi noma eseyamba a-
yambe esutshi. kuban kubonakale
kokutshi kaje ekehaya lemnumtane.
Noma eselambile, ahumbule kokutshi,
"Wo! Noma ngingalamba, ngake
ngeantsha emtini wasibanibani."

Kanti futshi labakasi bayali-
phuta lijiki. Ma kusuke kugqule
banw ehaya betophuta, beyokotela, na-
bo bakasi basuke behons, beto-
busisa.

22/817

40

5 511

511

Awuboni, ke, lijiki lijino nezulu.
Latiwa na abakasi. Likamwe nenyama,
ngoba phela niyati kokutshi bona bayalabelwa.
Kunesimwe sihathi bayayiqela,
Kunesimwe sihathi, umnumtane ufane
abahlabele, nye, ababusise, ukute nabo
bambusise ehaya lako.

Yilijiki njalo, lejiwa yumbila
nemabele. Ngako ke niya bona kokutshi
umbila nemabele yiyona sika
nemise live kubanu. Umthulisakive.

Awuboni, ke, wona umbila unethetho.
Ma womile endle, uyavunwa ungeniswe
etingobweni (tingolobane). Ma selitokwetshwasa,
ke, ubulwe. Tifakwe etilulwini, tivalwe kahle.
Kojwa nabamwe bona baye bawufake
emigojini yumbila nembiwa imbelwa
kona kuthela umbila.

Umgoji

Umgoji wumbila unje: - Kufike
kumbiwe sisele. nesinyinjilinga
nengangeligxathu lemunu. Singajuli
kutshi, ke, ekhathi naso kumbiwe

511.
 mngoji nongangemunu. Ulingane ko-
 kuba umunu angene angababwa
 emakhombe. Lenjawa nengako itshi
 kujulajula ingqosana. Kube sek-
 calwa kumbiwa injawo, ke yeku-
 tshela kudla.

Sekutombiwa ke ngoku. Kum-
 biwe mgoji notojula, futshi ube
 badi. Kuye njengekutsheanja kwe-
 mmimikudla. Ma etshanja utomba
 mgoji nongangena masaka nayili-
 shumi. Ma ebona kwekutsi urungile
 awumbe nje ube mhulu mpela.
 noma ungatē ungene masaka na-
 ymashumi namatshathu. Kutshi
 ma injoda ingene ekhathi, ingene
 ime phuhle. Yehule tandla
 totobili. Kubonakale kwekutsi
 mhulu ke mgoji wekudla.

Ma sewuphelile kumbiwa.
 lomgoji, sewutoshiswa. Kutshathwe
 tibi tifakwe ekhathi. Tendalwe
 kahle yohē injawo ekhathi
 abe sephuma, ke, munu lowo
 nobetendalala tibi. Atshatha sithungu

ase sebwanu asobela ngelala, asiph
 ekhathi; sona, ke, sita akhangelani
 bwani nobu gekhathi emgojini.

(Angisho phela kutshi lowo nilo utshu-
 ngehwa yilowo nobekaje endala
 mina ngiqhuba injaba nekuya-
 nyiswa ngayo ma kumbiwa u-
 ngozi, Nyashiswa)

Ma sewushisiwe, ke, u-
 yekwe uvulwe kute kube yi-
 ngoso. Besekingena umunwe ke,
 nyawusinja, awuyeke, ke, wome.
 Ma sewomile ke. Kakhle.

Sekutochamuka liconga leku
 wawala. Nelinjinjilinga. Neli
 lingana kakhle emonweni wen-
 gozi. Nabamwe babada liconga
 benkhuwa. Bathi liba libe.

Sekutotshu, ke, ma mbila
 sewuchodiwe, utshuwe ngeti-
 nyati nemacoma. Uthuthelwe emgo-
 jini. Uthelwe ute ugqwale swi, ma
 mbila umningi.

Othi, ke, ma seungqwele, kube sekubekwa
 liconga enomweni wemgoji. (Phela
 migoji imbelwa etibayeni tetomo)
 Besekucocwa bulongwe. Sekunamekwa
 bona enomweni wemgoji. Seku
 namekwa, ne, laha emaqeleni
 yihona ungeke ungene umoya
 ngekhatshi.

Kunamekwe, kunamekwe, kuna-
 nekwe, kutshuwe. du! Kunamekwa
 ngebulongwe. Besekugcibwa, ke, ku-
 gcibwa ngequba. Kugcibwe kutē
 kugcwele sisele lesi nekucale kwa-
 mbiwa sona ma kumbiwa um-
 goji. Ma sesigqwele sisele lesi,
 kugcibwe njalo kutē kube yincwa-
 ba nengangesijuli, kuyekwe, ke. Jom
 ke titolokwe tnyathela hona nje.
 Kojwa ungeke wonakale mmbila
 ngakasi.

Sekungatē kutshi ma kunetsh
 imvula nezulu, kuvuhwe emgo-
 jini kubekwe kwekutshi akuyilanga
 yini. Ma kuyikutshi amadi
 anyenyile angenela ngakasi,
 kube kuhona uthombo.

Ma etshanya umninimgoji a-
yeke nje ma enyenye ngakasi,
kwaqula kangane. Ngoba
phela ngakasi umbila utoba yisi
pata (Sangcobe). Bayasitshanya
ke kahulu bam sangcobe.
Sangcobe.

Kuye kutshi ma kugcibwe
mbila emgojini, uhiphwe uhiph-
we, kusale nofumileyo ngakasi.
Lo nofumileyo uye unamatshel-
ngakasi, nakemagqeleni em-
goji. Ukhunti, uswakame.
Unukise okwamaboshi. Wona
ungeke usamila noma utshab-
wa, ngoba ubolile.

Ma umswakama waba
mbulu kulowo ngoji, kuye
kuba kuningi wona mbila
lo noqwilileyo. Uke yisangcobe.
Kamwe nawona lona noyima-
ngondo emgoji, nonamade-
le emagqeleni emgoji usok^kame.

Kuye kutshi, ke, ma swubi-
 phwe umbla nomhle, ke,
 kwemylwe sora sangebe.

Siphwe. Sidliwe.

Kuye kufujumelwe madi
 ngelikhadi noktophekwa nga-

bo. Abile. Kube sekufahlwe
 kwaqothwa imuphu yesangobe

ngoba phela siyomiswa, se-
 nekwe. Ma sesifahlata, ke,
 sibutshelwe engweni. Sibekwe.
 kaloku kugaphunwa, nye, ku-
 qothwa.

Ma se ebila amadi,
 umunw atshathe liphini a-
 bonje. Abonje abonje ayeke
 kuxhwathe. Kuvushwe. Apha
 ke.

Batshi simnanji kabi banu
 nabajala. Kojwa mina angisidi
 ngisinengwa kabi. Sinukisa
 okomsudo wemunu. Sibonisa inda

eliveni.

Tinanga 13/27 511

Tinanga, nemasehwa, nemabeqe
wona aye atshabwe a kubwe ne-
mbila, ngoba kuyevana.

Kojwa kunesimwe sihathi
umunu aye ede sichaka seti-
nanga. abe setigabela, ke, ma
eselimile watshi du.

Iona, ke, tinanga leti titotshi
ma setiyimathende nalabla
mnyombo, umninto atithene.
Ma engahladisi athole umu-
nu nojiliwele amthenele
tona.

Kuthena

Ma umunu ethena tina-
nga, uye avuke uye kasi, a-
ngageti buso netanala. Ange
kulumu futhi. Aphame, ke,
aye ekhangeri ekuseri nje.

Afike hona. Abeku, athole
mnyombo elithenjani. Ancide
mnyombo esihlokweni. Abuye.
naso sikhoko leso. Ake sesifela
ngemathe ake ceje asilahle.
Angabeki. Sabulele kunolawu

lutshanga ide kona loko njalo, ate
aceje, du, asuka atibuyele eha-
ya atihlalele. Kube usethenile
njalo. Usale tihlanganisa
ke tinanga. Tijasuka labo tiya-
jubula. Tijubula imbali nebone
nemofu. Seti wisa tigabe njalo.

Setigabe tekucala titshi la
tingangetshupha, noma tinga-
ngesandla netimwe, tisuki
tikole. Kutshiwe tinanga
tisa bodisa. Tijasuka labo ke,
tiyafinya. Ma emtshanjile
munu ahlade kutshi niki.
Aphume ngemabili, ngema-
tshathu emlibeni munye.

Ma kuhona munu no-
hladiso ke futshi avumelwe
ayambe. Ayambe eha mifino.
Ahe nesigabe sekuyobela. Ahe
nemfontshane natoyipheka nje
ayidle. Kusuke kusayikona ku-
tshena tinanga koke loko.

Tijekwe ke tihlade tite ~~tihawole~~
 tihawole la tibona hona.

Ma esebomvu matshanga
 kudliwe tijingi. Kudliwe
 tingozu.

Kucutshunguhwe tinanga
 tibekelwe imbewu. Ma kiba-
 hona ingane nehatshatwa ti-
 kelemu, ~~tisilwe tinanga~~ tojiwe
 tinanga itidle setivushwe.
 Tibe setiyagoba ke tikelemu.

Lusehwa ke lona sengatchi
 luwajabuka hona laha nje
 eliveni lekhwethu, ngoba siva
 kutshiswa nakerijulo luwaluyi-
 gugu emahosini. Banw ba-
 phume beya kohfuna ma
 sekutoqubwa mhosi wekuba
 sekutochiswa lusehwa. Lu-
 cobwe lusehwa lukhlanganiswe
 nemithi nebabayo.

49
Imbumba K13/27 511

Imbumba nayo itshalwa ipu-
bwe nembila. Ibe sezithanjela
embileni ihlade tihleke temijumba
yona ke yayilokw ihona nje ka-
zulu. Asizivi kwekutshi yapha-
maphi. Tindubw

Tindubw nato kwakuyilokw
tilimwa nje. Asati kwekutshi
tafika nini, tafika nabani.
Iona atitshalwa tihlanganiswe
nembila.

Umum uke aqathe, ngo
ba titshanja inyawo newu-
mqatho. Umum aqathe,

aqathe, aphubuta kahle, a-
khukhule. Atigabele, ke.

Iona tikamwe nje na-
bontshisi. Atikhuli tifwane
nelihaba lembila. Iiba
yimathenje njengabontshisi
Timnanji.

Ino, ke, nehona, tindubw
ma ke wutilimile nwa kamwe
kubhe ungatiphinji nomwaka.

ma utiphinjile, utokufa, noma
kufe nomumwe noyilibungu
lemuti waho.

Kwabatilimayo, sekuye kutshi
ma sidhubu bakweseyosakati
nomwaka, mwakemwe si-
bitwe ngenomutane. nga-
nomumwe mwaka rotayo
sibitwe ngenombatana.

Nganomumwe futshi sibitwe
ngefwana. Kubuye kubuye
emura futshi kuqale kuyena
lowo newayeqal kuqala.

Tiyatshanjeka tindhubu.
Yikudla nokuphekelwa masoka
Inombi ipheke siphuphutho
setindhubu iyisele lisoka lidle
lijabule.

Bontchisi

Bontchisi, ke, wona, wawuka-
je ungekho. Wafika nemakula
kulilive lekhwethu. Sasingawati.
Uretikhlobo retibili. Yilowenabay.

nalongenabiyo. Uremagama ahe
ke bontshisi. Yilawa:—

Ingubo yekula, umaqandaqhelu,
yilikhwikhwi noma U Mzumbi,
Yinanda (uba hlophe nganokumdaka
ube nganqandaqhelu), wuzakali,
yilisundu, yilohlophe qhwa nomuje,
yilohlophe qhwa nomfuphi. Yilo-
hlophe nomude, kojwa unelibala ne
libovu enjaveni yesibinji sahe.

Yilubobo. (Lona, ke, lufwana ne-
Mzumbi. Kojwa lwehluke ngema-
bala ato. Lona linamabala
namnyama. Tutshi ma lu-
tshahine luyenaba. Lumna
nji enomweni. Luyadliwa.

Bontshisi lona uxuba m-
bila nemuphu. Wanjisa
kudla. Banu nabafunjisi-
wyo bona babuye bawudle ba
~~to~~ wuxube nelaryisi

Tidlo, ke, neliphakwa ti
hlanganise nabontshisi:—
Yilutiti (bontshisi nomadi ebonjwe

wojwa) Yisiphuphuthu (bontshisi
si wojwa uphekwe woma).

Bobe ta bontshisi. Yisitambu.

Yisithwalaphishi (Masohwapha
noma Sigwagane. Leyo wobon-
tshisi ebonjwe ngemaphu.

Mabefunjileyo ke bona bapheke
lilayisi khlanganiswe nabon-
tshisi. Mabeshanja basu-
pheke wojwa ube yilutiti, kube

sekukhlanganiswa nelilayisi
sekuvushinwe. Kutshinwe
yiligilevi labontshisi.

Bontshisi ma uwojwa
ngeke ube yikudla kumama
Ungamqulisa muma. Ungeke
ufwane nembila. Ngoba
mbila yisika nemise muma
Wona uyajiceya indalala ngo
ba wanjisa kudla. Ufana
nofati ngoba ma ehona ehaya
muhle ngoba wanjisa kudla.

Kojwa angeke awahē muti eyej-
wa. Kufuneka injoda kucali;

Majumbi.

Atihlobo tibili. Kuhona a-
wete wesintu. kuhona awesiku-
-la. Esintu wona abama-
ngane ngetinyalo. Ma eqhu
mile ahlade ngempela. Abe
nesijeku netinyalo tawo.

Ajabuka nabo bam. Ma
esiphakwa, ayaphekisiwa nge-
-mpela. Ngoba ma ephulwa
engakavushwa abe bomvu,
umumuwadla ceje abe se-
lunywa emguzw. Sengathi
angati athathe lihleda a
nwaye ngalo lididi, kani
ubabwa yimajumbi esintu.

Ngoku, ke, sebezwe kawatchek
sawoti. Uweve, ke, mubemi!
Ungeke umnike nyokobulu e-
khwehwe yimehla, engaboni.

Kuhona majumbi esikula.

Lehlobo ye majumbi afika nema
kula nawo. Wona, ke, aye a-
timuke. Ma etshalwe esi
dakeni nesifmle insekane,
noma wuhlanga, noma yili
buma, noma yilikhwani,
uye u wabone! Aye atimuke
abe ngangehloko yengane.
Tijeku kutshiwe yibosiyadansa
Tinjalo tibe ngangesibakela
saho.

Wona, ke, ayaphekwa mpela.
Kojwa ave ephekiswa kwawe-
sintu. Nawo atshelwa sa-
woti. Wona ke aqhwethi
emgenzu ma engavushi-
siswanga, njengawesintu.

~~Komoto~~ Yomtoniwa wake
wahu pheka yena. Watshi ese
yengane le kaMalandla Bam-
phakela majumbi esintu awa-
-le avushwa kahle. tithe ese

wadle wesutha, amphatha
kabi kabi. Walumwa e-
ndunu! Walumiswa kwe
munu nonesigweba. Kwa
te kwa banye kwatiphelala.

Uthe la eseyisiva, ke, we
suka kwa malandela wato
kwaha laha e Fair emzumba
kubo ka majumbi. Aphinja-
nga wawadla kute kube
ngoku. Sitalela sojwa, nje,
yena ma simnika usuke
athi Au! ngalayeka!
kubona kamwe yikubona
kabili. Wabamba lenulo.
Sesibe sisantshele sitho
yidla Mhlongo. Avushwe lawa
awaqhwethi endunu. Athi
yena, "Hoyi! Mina angiva-
dhi majumbi. Ngaweva ngise-
wafwana. Ngaweva eqhwetha

K13/27

55

511

wadle wesutha, amphatha
kabi kabi. Walumwa e-
ndunnu! Walumiswa kwe
munu nonesigweba. Kwa
te kwaburye kwatiphelela.

Uthe la eseyisiva, ke, we
suka kwaMalandela wato
kwaha laha eFair eMzumbhe
kubo kaMajumbi. Aphinja-
nga wawadla kute kube
ngoku. Sitidlela sojwa, nje,
yena ma simnika usuke
athi Au! Ngalayeka!
Kubona kamwe yikubona
kabili. Wabamba lenulo.

Sesibe sisantshele sitha
yidla Mhlongo. Awushiwe lawa
awaqhwehi endunnu. Atshi
yena, "Thayi! Mina angiva-
dhi majumbi. Ngawera ngise-
wafwana. Ngawera eqhweha

K13/27

511

Esijumibini kurye kugabelwe
 tihlamvu tembila. tiggagga-
 riwe. Kuyevana. Kugabelwe
 nemahabe futshi nawo aye-
 vana nemajumbi. ngoba wona
 minyombo yawo ayive injenge
 yetinanga. Yona ayibi nawo
 magwagwa, nabulala ma-
 jumbi. Aye enabe, nje, nge-
 minyombo nemingane. Kute
 kufike sihatshi sekuba ahable
 le. Ma eshabhle, ahlade
 tigaxa temahabe.

Ma injawo ivungile
 mahabe aye atimuka. Abe
 yitigaxa netihulu netiyimibu
 bulungu. Aye angavami kwe-
 kuba abe yimadekletana. Ko-
 jwa noko aye abe bona nayi-
 madekletana, ngoba kurya nge-
 kuchuma kwawo.

Ngoku, ke, umbala wema-

habe nyihungqu neliluhlata, ne-
ligisthu lifwane nenyoka. Wefwa-
na nembala welibege.

Lona, ke, lihabe linetihlamvu
netimnyama. Kojwa ngehathi
liyisevusevu nje nenengwa-
bungwabu yemadi, ngawo-
kufwanayo nelibege. Libege lona
linetihlamvu netimnyama.

~~Luhlata~~ Lihabe lona aliphakwa
Lidliwa buhlata. Liye litshi ma
liwumbubuhungu, lisikwe ekhathi.
Umumun abe selibe selibopolota
sigaya ekhathi, asidle. Abe yiloku
esekha ngelukhede edla. Afele
tuhlamvu. Ma etshanja ali-
xhoxe libe nemadi. Awabe
awaphute. Alidle ate alicenje.

Lolugebeti noluseleyo labe
njengelhamba nje lona, ma
sidliwe lihabe laphela. Lona
lihabe leli limnanyi. Bumnanyi
balo bufwana nashukela

Kuye kutshi ehlobo, ma umuntu
 et ekaje eye komba majumbi
 abe sechudula lihabe eka
 esinyatini nathwele ngaso
 majumbi.

Phela nawo majumbi lawo
 ngilibalile yikunintshela kwe-
 kutshi aye embiwe ceje abu-
 ye ahlubwe. Ngoba amile
 tinambo yohinjawo. Ahlubwe
 ceje agetwe ngoba anelujaka

kube yihona kuhiswa i-
 manjane, yendalwa nga-
 kasi embiteni, kwendalwa
 wa yona wona. Kube se-
 kufakwa tijeku ngakasi.
 , ngoba tona tephuta kuvu-
 shwa. Kube yihona kufakwa
 tinjalo. Kutshelwa madi ka-
 huhu yihona kutogubatela

ma sekubila. K13/27 511

Ngokw, ke, sekurye kufakwe
sawoti. Kucala wawungafakwa
Anuke yona nje imbarjane
loyo kube yikuphela. Aye
aphakwe ate abe bonu. Ephu-
lwe, ke, ma eseshile amadi.
aphakelwe etitsheni, adhwe
ngetandla, kube yilowo munu
atihlubele.

Ma esedhwe aphela ma
jumbi, umunu ngeta tandla
ngoba tye ting^{ale} kabi
yinyaba ngoba madumbi
ayanankutela. Anainath^{ale}
etandleni. Umunu ke
ma eswadhile uyagela,
axube, agete nenono.

Aphatha kahle kahle

esiswini majumbi. Awa-
Cumbisi njenga nabatata
kojwa mangabe munu
enekhuhlane ~~we~~ kukhwe-
hlela, abangu lusi, ngoba
afike esifubeni avunane ne-
tinjenda tekhuhlane.

Ngoku, ke, sengite nga-
ngena kulengaba yema-
jumbi nje, bengisa buluma
nge mahabe wona etshet
etshahwa esizumbini.

Mahabe wona adliwa
yibanumtane. Kutshi nje
ma libalele, ijosikati iphuzi
komba majumbi, yaphatha
mahabe, ilibethe nelihle
lemnumtane. Kutshi nje
ma kusuke kuhona nomu-
we umnumtane emhambek

bejabule. Ibe sezyitshatha si-
tshelke nesihle, ke, iyosikati.
Iphathe lihabe netiyedo netibili
nekhono noma nemese ma-
uhona. Ifike ibeke ngembali
kwemuntane wayo, iphu-
me iye kopheka majumbi.

Utolisika ke umuntane,
alistiche ekhathi. Ba-
lidle balidle bate besuthe.

Uyatisusa tingebeti use
ngenisa sithelke semajumbi
futshi. Sebeyadla njalo.

Badle badle bate besuthe.

Angenise madi eku-
xuba newakingeta bunan-
kumanku bemajumbi. Abe
sebutsha mahasi, ewafaka
ekudleni kwetinguluke.

Netingane take atiqqa
atshikele likhabe tidle nato.

Atiphakele nemajumbi tiale tiale
tesuthe. Tibuthe mahasi
titshele ekudleni kwetingulube

Umdlalo.

Majumbi ayino nehle kabi.
Ma ephakine aphekwa ngeli-
bojwe nelihulu. Adlive
kusihlwa asale, sebesuthi
yiwona banwanwa.

Ekuseni kusa, iyosikati
ikhethe majumbi emnum-
tane, iwafujimete eluthu-
thwini. Ithi seyimgetisile
ibe seyimnika imonka
yabe adle.

Ma sekuvuke tingane ka
likhadi lwuhive. Kutoba yi-
loyo ngane ithathe sideku
sayo iphume iyothamela lilang
ngemva kwendhu. Isinko

futele sijaku, ikunye iyolanja
 vesimwe sijaku elikhadini
 iphume iyoda - njalo nje,
 ite yenthe ingane.

Ma hlenke linetha, ka
 tingane tiye tiphume tiye
 kodlala ticabata emaghibini
 emvula ^{titshi}:-
 Sibongo temvula.

Qabaqabane, Sokhula nini?

Sidle amajumbi Ngemva kwendle

Site sithi qiki, qiki, qiki!

Site sithi qiki, qiki, qiki!

Sidle majumbi ka Bayela!

Site sitshi qiki qiki, qiki!

Site sitshi qiki, qiki, qiki!

Site sitshi qiki, qiki, qiki!

Batata

Batata wona unetihlobo tawo.
 Kucala kwakuhona uhlata. Wawuye
 umile lihaba njengethi. Uhlade nga-

511 K13/27
 ngakasi, uhlade tixha nyengoba ubona
 mirwe yemuru nje. Wawuphekwa
 nje usheshe uvushwe njengabatata
 nabawudlayo baye batshi umnanyi
 Nelimwe ligama lehlada kutshiwa
 yimbondwe.

Kube sekuba hona batata, ke.
 Mahasi ahe ayenaba nje wona
 abe yitimarje netenabele nga-
 kandle. Uhladele ngetulu nga-
 kasi tigaxa nje bo. Ma uchamile
 ube yitigelegama.

Batata lona kutshalwa mahasi
 ahe. Mahasi nawo anetihlobo
 tawo.

Kufike kube hona zamdenge,
 kube hona zamgungya. Kube hona
 mphumyuka, kube hona sizulu.
 Kube hona nobovw.

Zamdenge yilona noba mhuk
 uphekwe ceje ube yimbwede-
 mbevede. Zamgungya wubatata
 nohlophe nohlada tigaca netiqishu

511 K13/27
 ngakasi, uhlade tixha nyengoba ubona
 mirwe yemuru nje. Wawuphekwa
 nje usheshe uvushwe njengabatata
 Nabawudlayo baye batshi umnanyi
 Nelimwe ligama lehlada kutshiwa
 yimbondwe.

Kube sekuba hona batata, ke.
 Mahasi ahe ayenaba nje wona
 ahe yitimarje netenabele nga-
 kandle. Uhladele ngetulu nga-
 kasi tigaxa nje bo. Ma uchamile
 ube yitigelegama.

Batata lona kutshalwa mahasi
 ahe. Mahasi nawo anetihlobo
 tawo.

Kufike kube hona zamdenge,
 kube hona zamgunya. Kube hona
 mphumyuka, kube hona sizulu.
 Kube hona nobovu.

Zamdenge yilona noba mhuk
 uphekwe ceje ube yimbwede-
 mbwede. Zamgunya wubatata
 nohlophe nohlada tigaca netiqishu

Tibe yinjilinga kojwa tingabi yinjilinga ngempela njengemalambane. Wona ube yitigaxa nje tabatata. Ma usuphekiwe ube yitinkumankenke netomileyo nke. Ma u wudla ubinjwe. Kuba songathi ungapluta amadi.

Mphumuka wubatata no nyangantathu, ngoba nabamwe bobatata bavushwa ngetinganga netizisithupha. Uthela ngakasi kwehlaba. Uthela tigaxa naye. Tigaxa tahe Ngekhathi tifwana nesikhuphashi selcanda leyuku liphekiwe. Kunesimwe sihathi lobatata ubitwa ngekuthi usikhuphashi.

Lobatata^{wafika} n. nembungu ligama lahe liwu mphumuka. Lomlungu wayefuya tingulube netiningi netimnyama. Netinemadlebe nawabatelaye dengela ebusweni, emaje.

Letingulube taha atilimela lobatata
 Ulimuke uke yitigeje Uthi ma uwo
 pheka nje, uwo klabele ngoba
 mubulu, ngeke uvushwe ma u-
 ngaklabelewangwa.

Ma se wuhona, ke, lobatata, a-
 tiphe wona tingulube taha. Ii-
 hule kable ngempela.

Banu, ke, batē bayitshola
 imbewo yawo ku mphumyuka
 ba wulima nawo. Ba wubite
 ngekutshi uMphumyuka. Ma be-
 tshanya batshi usikhuphashi.

Umnanyi kabi. Mina yiwona
 ngi wutshanya ngempela lobatata
 nonye.

Sizulu naso sineliasi laso
 Nelelu kilayo. Sithatha timyanga
 netiyisithupha noma ymetiyilitho-
 ba. Ngoba uke wenake nje nga-
 kasi laha. Uke uyambise tima-

nje kahulu. Ube siwinyahlada.
 Uhlada kahulu ngempela
 ma umumile. Uho ngetino
 nje tetigaxa netinje, netizimo
 phansi nje so! Ma uphekiwe
 uye wome nkwe nawo. Uho-
 phe. Ma umumu ewudla
 uye abeke madi ejute yihona
 eyothi ma ebinjwa aphute,
 ehlise.

Batata wona awutshahwa
 esidakeni; utshahwa nje enja-
 weni neyomileyo. Awunato ti-
 manje netijikela kuwona.
 Awukhukwa timanje, njenga
 majumbi.

Ma sowuphekwa, ke, umumu
 uya wumba nje afike ehaya
 awugete, awufake embiteni, awu-
 pheke nemahasi awo.

Ushe ceje madi, awephule se-

wuwushwe. Awuphakele stitshebeni.
Anike barn badle.

Kunesimwe sishatshi, umumu
uyawuqweqwa ~~batata~~. Awu-
qweqwe usehlata. Abe sewupheka
sewuhlubiwe. Barn sebeyawudla
abasangqoli tandla behluba.

Kuhona, ke, nomumwe
batata nengimbone namise-
nginjala nye. Lobatata, mahasi
abe amise kwetindlubi.
Uba sigaga nesingangehloko
yemumu. Siphume sibe simwe.
Ma siphakwa siklabehwe si
gq wale libojwe.

Batata futshi watshi no-
bulalayo. Mangabe kaje ku-
ngq watshwe mumu, uthakati
uye ede mitshi yake. Abe se-
shatha libasi lebatata. Iseli-
shala ngetulu kweluthutha
lelo. Limile. Ma humilile lenaka

nye, kuphelile. Sebetofa ke bann
bakulowo mnti. Bafe kebula-
wa yisitukulu. Ngoba kwa-
tshahwa lihase lebatata. Latsha-
lwa lediwe ngemithi yestuku-
lu. Kunjalo ke kuyamba kwa
batata.

Mantongomane.

Mantongomane afika ne-
makula laba. Awathose.
Awakale ngemabikilana
athini meleka. Awathengise
imali, atshi thini meleka
yindibilishi.

Lesilimo asinasithudi ne-
te. Sedhulwa ~~no~~ wumbila.
Asidlelwa kwesutsha. Sidlelwa
bannarji. Siyojiwa. Besesithu-
lwa ceje siqwakumbwe kabe
mnanji.

Ungeke, nj, uphake doke

utshela mantongomane kube ush
phekile.

Kozwa ke mantongomane a-
yolile. Ayayolisa. Ma umunw
epheke inyama yake uye a-
wasile awatshela emyameni.
Kube mnangi. Ma umunw
epheke sitambu, engenawo bo-
ntshisi wekusitshela, uye a-
sile mantongomane atshela
wona kube mnangi

Iingane tiwatshanya kabi
mantongomane. Nebanu na-
kajala fulshi bayawatahanja
Nabamwe bati bawebke ma
bengatshola lishuba leku-
weba.

Indaba

Kwake kwatshinganesimwe
sithathi, kwaba hona injodanje.
Lenjoda yoya mantongomane ayo
yanakaka. Yayamba yaya

kophuta lijiki kunomimwe muti
 yaburse yagojuka yaya
 ehaya. Ithe ithi ithatha ma-
 ntongomane ayo, yafiqe sekur
 Ymahasi emantongomane ojuwa
 Endlini kuthona inombatana.

Angake sabuta. Abe se-
 tshatha injuku esoyishaya
 ngempela lenombatana, ethu
 kusho bani kokutshi najodle
 manongomane ayo?

Inombatana iphike itshi
 ayitange yona iwade ma-
 nongomane enjoda. Adhive
 wufwana wekwelusa.

Ingakholwa ~~inombatana~~ injo-
 da yiloko. Yona ishaye ino-
 mbatana yona neyati kwekutshi
 ihlala cho ehaya.

Ibaleke inombatana itshi
 nya kotiphosa eweni, yanqaku

yanqakwa yiliguababa 511
 Liyayibuta ke ligwababa
 litshi yini kokuba utilahle
 eweni na?

Inombatana itshi,

"Lawo utshe ngidle manongomane,
 Ishilo tshilo tshilo!

Manongomane nginga^{wa} ~~collanga~~
 mina,

Ishilo tshilo tshilo!

Edhive wufwana ukutivalala
 Ishilo tshilo, tshilo!"

Lijitshathe ligwababa lindi

ze nayo, liye lifike kubo ka-
 nombatana, lijibeke. Litshi
 Habelala nombatana Isho ithi.

"Lawo utshi ngidle manongomane!
 Ishilo Ishilo Ishilo!

Manongomane ngingwadlanga^{mina}
 Ishilo tshilo tshilo!

Edhive wufwana ukutivalala,
 Ishilo! Ishilo! Ishilo!

Yethuka kabi injoda. yathi
~~elgwababa~~ elgwababaⁿⁱ Kulle
 lizininike yona indoda. Lenqa-
 ba ligwababa, latshi nalo liti
 tsholele inombatana seyuya ko-
 tibulala layinqaka

Latshi injodeni, Nhawu! utē
 ubulale ingane yaho uyibulalela
 manongomane nje? Nyawathanda
 ke nawe mangomane lawa!"

Yahala injoda yaqela koku-
 ba ligwababa lizibuyisele inga-
 ne yayo. Latshi lona, ene,
 "Kulungile. nawe ngiphē
 mabele ngidale ngitokuphaya-
 na ingane yaho leyo.

Injoda yawaqaphuna mabele
 yalutshela. Ladla, Lesutsha. La-
 seliya kotshela inombatana
 kokutshi kulle ibuyele chaya
 ngoku. Naye yise wafike wa
 volisa enombataneni. wathi
 kulle shlale chaya ingaba isayamb

Nenyoni yatshi, "Nyoda: Manongomane
 lawa uwatshanya kabi. Usungate
 uhethe kulahlekelwa yingana yaho
 ngenxa yawo? Yeka kutshanda
 manongomane kangaka. Ngekeube
 namuti utoba nemanongomane."
 Yasuka ~~yoo~~ yanjita inyoni yati-
 yambda. Yamshiya umunw nenga
 ne yake, seyesuthi mabele yona.

Manongomane alimwa sohesiha-
 thi. Noma enjulelwa ayahunga.
 Noma elimwa ngesihatshi seku-
 lina masimu namahulu, aya-
 lunga. Noma elimwa ngesiha-
 tshi sekulina bontshisi weku-
 gcina, ayahunga.

Avuma elihlabathini lekwa-
 da, manongomane. Ayatshakwa
 nye, ngemafolo, ma sekulimwe,
 aye afakwe libe limwe eli-
 folweni. Ayagqagqwa kuna-
 bontshisi, acinaniswe kune-
 mbila.

Ma esemilile, eyilithende,
 aye ahlakulelwe, aseketelwe.

ma eaqala kubipha timbali neti-
manje, agcibwe. Abe setshela, ke,
ngempela, ma injawo ivumile.
Athi nje wohlo tigaxana neti-
ngangelihungu lekugala lesithu-
pha semum. Athelale ngakasi
kwehlaba. Itshi ma seticinile
ke letigaxa, kube asevukhwe
manongomane.

Injaba.

Injoda yake yafuya ifene, iyi-
fuyele ehaya, nje, emtini wayo.
Yafuya nelikati futshi. Yezwayele
kuloku yosa manongomane
eluthuthwini lwemalahle enilo.
Ibe sazipha ifene yayo, idle.
Kanti uyabula ngempela ifene
ngalamanongomane. Yaziwa-
thanda ngempela.

Kuthi, ke, nganotumwe lu-
suku injoda uyayamba iya
nje, kunomumwe muti neya-
helene nawo. Iyatiyambela, nje,
isaya kobakona.

Ifika laha kulomuti, iyahlala iyahlala, seyibuye ibuyela ehaya, ke.

Kanti laha ehaya ishiye iwalele likati endlini, nefene. Kuhona unilo etiko.

Ifene icalata, icalata, ibona manongomane elhelwe kasi incwaba. Iyacaphuna ithela etiko, iyosa. Seyithi yawachweba ngesandla sayo, ithi yawephula, isuke ishe.

Ijinge kokutshi itokwedenyani ngoku. Ibe seyicalata icalate, ibone likati. Ilibambie likati. itshathe ukhono lo wangembili lona ilithi nkamfu. iqhweke ngeludipho lolu lwekhono welikati. Lihale likati lisha, inga naki ifene. Yona iqhweke manongomane ite iwaceje. Abe yinqwaba la kasi esevushive. likati lona lasha labonuka yohle ingalo yalo nya, wunilo.

Ifene yona yahlala kasi yadla manongomane ayo. Injoda yona yafika ifene ihleli idla manongo-

mane. Likati libonwenke ikhono.
 Yajabuka. Yajabukela likati layo.
 Yabona kokutshi kwede yona
 injoda yavalela likati, nefene, ne-
 manongomane, nenilo.

Ifene yonakele. Kojwa ayi-
 tange izishaye ifene yayo ngoba
 phela beyidla. Kanti futshi yisi-
 lwane sayo nethakatha ngaso.

Majambi wona akaveli ko-
 misa. Futshi unyom akwadli, ne-
 tizumbi futshi atiwadli. Atsha-
 lwa esidakeni. Ma eke a-
 simama nje, aveli lilanga.

Nabatata futshi awudliwa
 tizombi. Wonke wyalivela
 lilanga. Ngoba noma nameme
 , kojwa ngeke ublade wongata-
 nge unethelwe yitimvula.

Futshi wona batata wya-
 qumbisa. Awufwani nemaju-
 mbi wona ephatha kahle esiwis-
 ni semunw nowadlileyo.

Umbila nabontshisi nemata-
mbane wona utshahwa kabili
mwaaka munwe. Ungase we-
njulehwe, kanti futshi unga-
limwa ngesihatsi sekulimwa
umbila wekugcina.

Kuyambisa kaekulima.

(6)
Kucala kwakuzo kunethe
imbodisamahlanga. Kube se-
kwatiwa ke kokutshi lethwese

Ngemura kwayo kube sekun-
ghuma yohu mithi le iqha-
kata timbali banu baphume,
ke, bendulele

Ngoku, ke, sekwalalala lilanga
kwaba hona indlala. Ayiseho
nembodisamahlanga le.

Sekuzo kutshi ebusika kubo-
nakale ngekuba sekughakate
lipetshisi (July). Banu bathathe
mageja baphume ngoba lipetshisi

liqhakata nje libika kwikithi lethwes,
 Danu, ka, baye baphume. bathi
 bengakaphumi, umrumtane wemuti
 alingise sisukulo sekudla. Sisid-
 we sikhlanganiswe nekudla koke
 nokutolimwa laho ehaya. Kuthath-
 we lijumbi, nabatata nelitambane
 netihlamvu tembila netabontshisi
 netetindhuku, netetinanga tetihlobo
 tohe, nembumba, nembondwe
 nani, nani.

Kusihwe ke lokuno, kuhlanga-
 niswe nethu wesisukulo. Kube
 sekutshi ma esephumile
 mame eyolima, athathe imbwen
 leyo nayoyitshala. Achudule si-
 sukulo. Asirouthulele embewi-
 ni leyo nayoyitshala, afike
 ayitshale ceje ichume, ngoba
 isukulise.

Nga July (Mandulo).

Kukhahlela mapetshisi. Ufati a-
 phume nembwen yembila.
 Ngekwesintu, kuye kukhahlele

tiphephane nabendle. Kutshuwe
 lethwese. Kube kukhaje kukha-
 hlele ihlaba ngembili kweti-
 phephane nabendle. Ihlaba
 yona yehlukanisa lihlobo ne-
 busika. Ikhahlela nga June.
 Tiphephane nabendle tihahlele
 nga July. Umnduze ubuthisa
 nga November ngenyanga ye-
 kuhima masimu namahulu
 embila nemabele. Kube sekuba
 hona inyanga yemunga. Liba-
 lele lilanga (January) la sek-
 hahlele munga. Uthanje ku-
 kubulala kudla.

July. Manjulo.

Lisuke lethwasa, ke, lihlobo.
 Bafati baphume baye kooqatha
 tjumbi batiphubute. Batitshale
 batithi du! Batigabele mahaka
 ehathi nato. Bagabele masehwa
 netinanga emaqeleni. nembila
 bayambe bewuthi zwi zwi yoke in
 sawo esidumbini.

K13/27.

August

Mfumfu 511

Nabamwe bacejele tizumbi. Babesaba
limela bontshisi bawutshale. Banga
wafaki mbila ngokha ntoba nesungokha
September. Tibandlela

Nabamwe bacejele tizumbi netibo-
ntshisi. Benjulele mbila, ke, ngoku
ltifeni. Balume nematambane nemanongo
mane. October. Masingana.

Kulimwa masimu embila.
Kuhlakulwa majumbi nabon-
tshisi. Kugathelwa tindlubi tiza
tshahwa. Kutshahwa nemanongo-
mane

November. Lwezi.

Kulimwa masimu emabele.
Kulimwa bonondlini (masimu
namabulu rawethembiweyo
kokuthi ayovunwa agqwa-
lise ukoyi). Kuyahlakulwa
ngempela ngokwtohe tilimo
leti nebetilimiwe kuyavunwa
bobontshisi, nematambane
December. Ngcela.

Kucejelwa kulima mabele
nembila. Kulumbe kuvunwa
bontshisi, nematambane. Kuya
hlakulwa luhila. Kuyahlakulwa

K13/27

82

511

emasimini. kumbi. umbila uyafitshita
uyakhephuta kunje. Lukhulaku-
the khuhle. Mbila nowenjulel-
wayo uyavushwa. Tigabe tiya
fingwa yitininga. maselwa,
etife ayavushwa. Nabakhu-
thele bathi selingenile lihlobo.

January. Ndasa.

Banu nababengakaseji kahle
bayacejela kulima mbila.
Kuyahlakulwa lukhula kwema-
simu namakulu. Uyavushwa
mbila liyangena kumum
wohe lihlobo. Uyahlala futhi
munga. - Liyabalela lilanga li-
ngena masimu namakulu li-
funa kuwalimata.

February. Mbasa.

Kulimwa bontshisi. Kuvu-
nwa tife. Kuvunwa matam-
bane nabobontshisi futhi baya-
limwa nematambane ekugqi-
na nawo ayalimwa.
Kwenjulelwa batata.

K13/27

March. Ntlaba 511

Kutshalwa bontshisi. Kudliwa
lihlobo. Nemajumbi aseyebiwa
adliwe. Kutshalwa batata.

Kuvunwa tife netomayo.

April. Hlangula.

Kucejelwa kutshala bon-
tshisi wekuggina. Kutshalwa
batata. Kudliwa kwindla
kuyavunwa. Konakele. Kwa-
khiwa makoyi. Kuvushwe
nesicinga. Kuyasikwa.
Kwakhiwa netindlu, tize-
fulehwa. Kudliwa boqeqe neti-
jingi. May. Maquba.

Kudliwa tingqatho, naba
mwe basenawo kojwa mbi-
la nje nomadi. Kutshalwa
batata kuyavunwa. Kusikwa
sicungu nekwani bekwefu-
bla. Kuyakhiwa kuyefulehwa.

June. Ncwaba.

Iyakhahlala ihlaba. Koke ku-
dla kusemakoyini ngokw. Kuvu

nirwe. Kusela batata wojwa nosa
linjwa etomweni. Sekudliwa dobe
Umbila welikoyi wona usathula
ekoyini. Utobuhwa nye noma
ngemura kwetinyanga netibili
noma yinetinathu. Ufakwe em-
gojini. Kukhuphwe sipata si-
aliwe, nelihhasa.

8.

Masimw emumw ate anga-
ba njawomwe. Iba hona ehaya
elitabeni. Ibe hona efunjeni, na-
yinihwa wujise noma wujise-
mhuhu noma wubani naco-
njene naye. Ibe hona naya-
behwa yiyosi kamwe nelinkwa

Nakamwe kaba nema-
simw namaningi. Nakam-
we babe nayingqosana. Kuye nje-
ngekwama kwemasimw kuba-
nu nababamkileyo.

9.

Ma umumw ebona kokutshi masimw
abe aweneli, uye aye enjuni, aye
koqela isimw. Inyuna ke yona ibe

seyihulumina neyosi ihlela kokutshi konje
lomum anganikwa isimu kuyiphi
injawo. Abe sehlelwa, ke, erikwa.

(10.)

Ma umnumtane eserikiwe ma-
simu ake afwanele abe maringi.
Ngoba atokula majodana ake, ateke.
Kufwanele ke kokuba injodana ma
seyihiphwa muti wayo, iphume
isikiwe isimu ekhwako. Kube
yihona ke yise etobuye aye etinj-
neni, ke, ayitholele injodana yake
masimam namamwe.

Kunesimwe sihathi lomnum-
tane unebafati nababini noma
yina bathathu. Labafati abakwa-
ti kulima emasimini eyosikati.
Ma betekwa, bengena laba ehaya
beba yibafati hona, umnumtane
ujinga ahlele nemuti wake. Agw-
dute nemwe isimu ayinike
ufati lowo nofikileyo.

Naye, ke, akwati kulima a-
pheke aphakele injoda kudla kwe
simu yekhwakhe, nayinikwayo

ngamala efikayo etogqagqa laha ehaya.

Kotshi ke ma naye sehleli kwa-
bonakala kahle kokutshi uhleli,
abuye aqlelwe masimn ekphati
ni temandla masimn.

Majodakati awanawo masimn
wona. asebeda kamwe nabonina
emasimini emakhwabo.

Kojwa ma injodakati isi
ganile, isilobolwa, iyarikwa
isimn ekhwabo, ibitwe ngayo
kwedehwa ma ilime kuleyo-
simn yohu ino nejithandayo
Ikhuhuleke kuleyo simn ko-
kuba isebedise kudla loko
nekulimileyo kubam temtini
wayo.

ma ifuna kuzisa umnjorjo
(umbonda), iwuse ngako
lokokudla nekulimile iwuse
emtini. Ngaleyo ndlela i-
khuhula nina. Ngoba nga-
kuba sezigela kuzena kenjabo.

Kutshi, ke, ma seyiggagile
leyonombi, isimu ibuyele e-
sandleri seyise futshi. Yona
ize emtini wayo, la seyofike
inikwe hona masimun ayo
ngempela.

Banu ba⁽¹¹⁾ kululakile. Bangase
bashintshelane ngemasimun
ma bevana. Kojwa kupha-
wuleke kokutshi lamasimun
abo ayalingana. Avunje
nganokulunganayo. Ma bevana
bangashintshelana kungabi
buho lutho.

Bengqeza wayethanda
kakhulu majumbi. Kojwa
yena engenayo isimu ne-
nesidaka selikhwani. Ine-
manxiwa ojwa navunjileyo
evumelana kahle nembila na
bontshisi.

Kuhona mngani wawe ke,
Ndomba Phahla. Yena waye

ngawathandi majimbi ethanda
kahulu kulima mbila nabo-
ntshisi.

Ngekuvana kwabo, bavume-
lana kokuthi batoshutshelana
ngemasimu. Loko kwediwa
kwabophwaskahle.

Wesuka Gengqeza walima
isimu ya Ndomba, wasuka
Ndomba walima isimu ya
Gengqeza. Kwahunga.

Kuthe nganomumwe
mwaka, nje, esegugile na
Ndomba, kwaqhamuka
umshakazi wakwa ngoza
wazobanga lesimu ya Ndom-
ba, wayibanga nemka-
Gengqeza. Ligama lemshakati uMavamantshisi.

Sate bayabana nje.
ngempela ala nayo yena
mka Gengqeza ethi lesimu
eyakwakhe.

Kwate kwamangalelwana nje bo.
Wathi yena Mamvubu kumava-
mindaba, "Khayi, kuhle ke ku-
hulumo Ndomba. Wuyena no-
tosehlukenisa."

Wabuhuma ke Ndomba.
Wathi, "Lesimw nelimwa wu-
Mamvubu eyakhe. Wayitha-
tha kumina. Kwakuweyakwa-
mi lesimw. Mamvubu wa-
gqagga ceje kubengqeza wa-
yeseta kumina esetofuna ko-
kuba sishintshelane ngesi-
mu le yena anginike-
yabe nengangayo le.
Yena ayejabe sidaka lesi min-
ngingasijahile.

Sashintshelana, ke, ngayo.
Kwakuweyakwami yohle lesimw
ngiyabelwe wiba wo gwe-
gwana ngekuganwa kwami
umkani.